

ÚVAHA O ĽUDSKOM ROZUME

TEODOR MÜNZ

Vo filozofii sa už napísalo o ľudskom rozume veľa pozitívneho i negatívneho. Ak ho jedni urobili podstatnou zložkou poznávania sveta, ba aj podstatou samého tohto sveta, druhí mu nielenže upreli právo odcudzovať sa človeku v objektívnom bytí, ale aj schopnosť poznávať toto bytie a nahradili ho zmyslami, citmi, ba aj vôľou. V našej úvahe nemienime prilievať olej do ohňa ani jednej z týchto strán, pretože vôbec nezamýšľame riešiť noetickú a metafyzickú, ale skôr etickú problematiku. Ide nám totiž o odpoveď na otázky: Pokiaľ sa človek v živote správa ozaj len rozumom, pokiaľ sa ním vôbec môže správať? Môže byť rozum ako taký pohnútkou konania, môže sám od seba hýbať človekom, alebo je sám hýbaný čímisi iným v ňom? A ak ho niečo hýbe, tak čo? Môže nejako ovplyvňovať to, čím je hýbaný? Je rozum ozaj tak jednoznačne spásou človeka, ako sa to často ešte aj dnes osvietensky verí? Je pravda, že ak budeme vždy poslúchať rozum a potlačíme svoje iracionálne, ktoré nás často zväzda z cesty rozumu, dôjdeme najďalej v snahe o svoje osobné a spoločenské blaho? Je rozum len ukazovateľom cesty k šťastiu? Má rozum vôbec morálku, chce len to, čo je dobré a môže vôbec hodnotiť niečo ako dobré a zlé? Aký je vzájomný vzťah rozumu a morálky? Nemá rozum podiel aj na ľudskom zle? Nemôže rozum človeka práve tak „zatradiť“ ako ho „spasiť“? Atd.

Pravda, aj táto problematika sa vo filozofii už riešila. Veľa sa napísalo o vplyve citov, vôle, letory a iných činiteľov na rozum, o tom, ako málo znamená rozum v ľudskom praktickom konaní, že nie on, ale vášne, záujmy a iné činitele hýbu jednotlivcom a celým ľudstvom, dejinami, alebo naopak, že iracionálne sa síce pokúša ovládnuť rozum, ale že on vie zvíťaziť, napríklad v tzv. rozumovej vôli a pod. Nechceme však iba opakovať tieto názory. Vedecký a technický vývin, ktorý je predovšetkým zásluhou rozumu, vstúpil dnes do kvalitatívneho nového štádia, donedávna sotva tušeného. Nie je už tajomstvom, že ľudstvo je dnes schopné s pomocou vedy a techniky sa vyhubiť. Rozum prestal byť len pomocníkom človeka a hrozí mu aj záhubou. Vyjavila sa dvojsieťnosť tejto veľkej ľudskej zbrane, človek sa zlakol seba samého. Vynárajú sa nové fakty a nové súvislosti, ktoré vedú k novým úvahám.

Rozum možno vo všeobecnosti charakterizovať ako schopnosť poznávať vzťahy, ktoré existujú medzi materiálom, dodávaným empiricky, zmyslami. Vzťahy sú rôzneho druhu, podľa toho, aké roviny empirického materiálu skúmame: povrchové alebo vnútorné. Rozum je každopádne najmladšou zložkou ľudskej psychiky a poznávania, a len pred nedávnom, pred niekoľkými tisícročiami, odvtedy, čo sa datuje historický vek, povzniesol človeka na „korunu stvorenia“. Predchádzali dlhé státisícročia príprav, keď sa v dialektike fyzickej práce a jej zdokonaľovania rozmýšľaním, ktoré sa samo zdokonaľovalo, rozum pomaly rodil a poznávanie sa prebúdzalo z temnôt k šeru. Ani dnes ešte nie je pri plnom

svetle a vývin rozumového poznávania pokračuje stále rýchlejšim, dnes už závažným tempom.

Čím sa správal človek predtým, než získal rozum? Tým, čím všetky živočíchy a čím sa správa v podstate aj dnes: pudmi a inštinktmi ako hnacími motormi celej jeho činnosti. Na nich budujú, rozlične ich modifikujú, zdôrazňujú a využívajú rozmanité ľudské sklony, záujmy, vášne a iné iracionálne faktory. Pudy a tieto faktory „hýbu aj rozumom“, využívajú ho ako zárodočnú dispozíciu, ako pokračovanie zmyslového poznávania, zapájajú ho do svojich služieb, cibría ho a samy sa ním nechávajú cibriť. Rozum a poznávanie vôbec má primárne biologickú funkciu, je spätý s ľudským iracionálnom, so samou pudovou základňou človeka, ba azda možno povedať, že je špecifickou formou jej existencie. Rozum je mysliaci, najvyššou formou poznávania vo svete sa orientujúci a ukájajúci pud.

Takto nie je rozum pánom, ale len sluhom iracionálna, nehýbe ním, ale je sám ním otvorene alebo skryte hýbaný. Rozum musí dostať nejaký impulz, aby poznával určitý vzťah, musím mať nejaký záujem zisťovať práve tento vzťah a nie iný. Takýmto záujmom môže byť napr. aj len zvedavosť, vyvolávaná nepríjemným pocitom z nevedenia, ktorého sa snažím zbaviť. Dá sa ľahko dokázať, že aj vtedy, keď sa mi zdá, že sa rozhodujem len „z rozumu“, determinujú ma z pozadia rôzne faktory. Buridanov osol sa chcel medzi dvoma kôpkami sena rozhodovať len „z rozumu“, „zo slobodnej vôle“ a zdochol hladom. Dokonca aj o sne platí: „Čo sa babe chcelo, o tom sa jej snilo“. Rozum potrebuje teda príkaz, aby niečo spoznal a taktiež sám neprikazuje, aby sa podľa jeho poznatkov konalo, ale ujímajú sa ich zase naše záujmy, sklony a pudy.

Ale, možno nám namietajú, človek by bol takto len „animal rationale“, ako tvrdili už mnohí starí autori. Človek je však aj ďaleko viac, a to práve vďaka rozumu. Rozum vplýva spätne na celé jeho iracionálne a moduluje, modifikuje ho. Človek vie krotiť, ovládať svoje vášne, pudy a inštinkty, vie si vytýčiť morálne pravidlá, ktoré určujú, ako sa má správať „ako človek“ a nie „ako zvierat“, a vie ich aj dodržiavať. Necháva sa viesť rozumom, správa sa inteligentne, takže rozum ho nakoniec ovláda, drží ho „na uzde“.

Ako teda vyriešime túto dilemu, že rozum je na jednej strane sluhom, na druhej pánom človeka, že slúži pudom a pritom ich aj ovláda? Myslíme, že len tak, že človeku pripíšeme rôzne druhy pudov, navzájom, ale i vnútorne, v sebe samých často protikladných, raz pozitívnych, konštruktívnych, inokedy negatívnych, deštruktívnych, ako hovorí dnešná teória správania. Človek je takto už vo svojom najhlbšom biologicko-psychologickom základe rozpoltený, hnaný dvomi smermi. Platí to predovšetkým o azda najdôležitejšom z „veľkej štvorky“ pudov (agresivita, získavanie potravy, rozmnožovanie, útek), ako sa vyjadruje K. Lorenz,¹ o agresivite Eibl-Eibesfeldt hovorí zjednodušene a obrazne o vrodenej láske a nenávisti, čím rozumie družnosť a agresivitu.² H. Stierlin hovorí už priamo, že agresivita je „dialektickým momentom“ a že jej protipólom

¹ *Das sogenannte Böse*, Wien 1965, 126–127.

² *Liebe und Hass*, München 1970.

je družnosť. Totiž agresivita znamená okrem účinnosti a snahy ničiť, aj čosi pozitívne, napríklad pracovnú aktivitu. „Nenapádam nepriateľa, ale vrhám sa na problém. Tie isté pudové energie, ktoré sa v jednom prípade vybíjajú deštruktívne, javia sa v druhom prípade ako hýbatelia produktívnej expanzivity, vždy nového učenia sa a tým aj úspešného zvládania životných situácií.“³

Agresivita nie je teda len negatívna, ale aj pozitívna vlastnosť. Sám zakladateľ teórie správania K. Lorenz poukazuje na jej veľký pozitívny biologický význam pre zvieratá i človeka, pre zachovanie druhu, a zdôrazňuje, že „agresivita hrá nepostrádateľnú úlohu vo veľkom koncerte pudov“, že je „motorom a »motiváciou« aj takých spôsobov správania, ktoré nemajú navonok s ňou nič spoločné, ba zdajú sa jej pravým opakom“.⁴

Bez agresivity v širokom slova zmysle by azda ustala všetka ľudská aktivita, vrátane spoločenského vývinu a človek by sa premenil na amorfnú, rôsolovitú hmotu — cudzie teleso v tomto dialektickom svete, kde pozitívno nielenže všade zápasí s negatívnym, ale samo je ním, a naopak. Vojnová agresivita je potom len krajným prípadom tejto všeobecnej agresivity. Niekedy je vyprovokovaná len útokom nepriateľa a získava formu defenzívnej agresivity — ďalšia forma dialektickej povahy agresivity. Sociálne korene vojnovy agresivity odhalil marxizmus. Avšak nie sú to jej jediné korene.⁵ Mnohí autori, zástancovia teórie správania, sú však toho názoru, že vojny ako prejav agresivity nie sú ani u človeka, najagresívnejšieho tvora, nevyhnutné, pretože agresivitu možno odreagovať inak. Pravda, to podľa nikoho neznamená, že prv než sa zabráni vojnám, ľudstvo sa nevyhubí. Kým pudovo sa azda vôbec nevyvíjame, rozumovo sa vyvíjame stále prudšie. A keďže rozum slúži konštruktívnym i deštruktívnym pudom, prv než ľudstvo „dostane rozum“, môže sa vyhubiť. Preto treba vrele uvítať súčasnú iniciatívu veľmocí rokovať o obmedzení strategických zbraní.

Treba poukázať ešte na to, že marxizmus odhalil dávno pred freudizmom, a tým skôr pred súčasnou teóriou správania fakt, že človek je vo svojej zložitej činnosti a myslení ovládaný znútra a nevedome, nie síce sexuálnym a agresívnym pudom, ako podľa freudizmu, ale svojím hospodársko-sociálnym, triednym záujmom, ktorý je tiež pudovo motivovaný. Ním nahradil marxizmus Heglovho svetového ducha, Heglov svetový rozum, ktorý z pozadia všetkého diriguje, a teda aj ľudské dejiny, on je skrytou pravdou všetkého. Na miesto racionálna vstúpilo iracionálne. A hoci zakladatelia marxizmu ešte nehovorili o protikladnosti ľudských pudov, táto protikladnosť dá sa ich názormi doložiť a dobre s nimi zladiť. Napr. triedny boj predpokladá agresivitu, hoci sám prebieha v záujme pudu sebazáchovy, ľudská spoločnosť buduje na púde družnosti atď.⁶

Bez toho, aby tu bolo treba hlbšie analyzovať pudovú základňu človeka (predovšetkým vzájomné vzťahy a kompetenčné oblasti jednotlivých pudov),

³ *Aggression in der menschlichen Beziehung*. Zborník Bis hierher und nicht weiter, München 1969, 123.

⁴ *Das sogenannte Böse*, Wien 1965, 66.

⁵ Pozri E. Sedláčková, *Biologické aspekty marxistickej filozofie človeka*. Filozofia 26, Bratislava 1971, č. 3.

⁶ Pozri E. Sedláčková, c. p.

možno konštatovať, že človek je ovládaný vo svojom konaní protikladnými pudmi. Rozum slúži konaniu a aj on je týmito pudmi ovládaný. Tým sa rieši aj oná dilema, že rozum slúži pudom a pritom ich aj ovláda. Je to len zdanie. V skutočnosti nekrotí pudy rozum, ale jeden pud bojuje proti druhému a krotí ho pomocou rozumu ako nástroja, ktorého sa načas zmocnil. Pudy nie sú rovnako silné a nemajú rovnaké slovo v ľudskom konaní. V bežnom občianskom živote ovláda človeka pudová maxima konať tak, aby obstál v každej situácii čo najvýhodnejšie pre seba i spoločnosť. Napríklad pud družnosti, sociability, sebazáchovy a pod. A keď sa podľa tohto príkazu riadim, nesprávam sa nezriadeným spôsobom. Dobré spoločenské súžitie, na ktorom nám pudovo záleží, vyžaduje si krotenie týchto pudov na znesiteľnú mieru, prípadne ich úplné momentálne potlačenie, odreagovanie iným smerom atď. Teda príkaz: Kroť svoje vášne! uvedomuje si a formuluje síce rozum, ale on ho nevydáva, lebo rozum nemôže nič prikázať. Rozum oznamuje, ale nenariaďuje. Vydáva ho pud sociability, sebazáchovy a pod. A keď sa podľa tohto príkazu riadim, nesprávam sa rozumom, ale pudom.

Pravda, rozum je oko pudov. A podľa toho, ako ním situáciu vidia, tak sa zariaďujú. Pudy bez rozumu by boli slepé, rozum bez pudov mŕtvy. Pudy sa teda dajú rozumove ovplyvňovať a ak rozum poznáva zle, orientujú sa zle aj ony. No nedajú sa ovplyvňovať v tom zmysle, že ich rozum diriguje, že im sám od seba rozkazuje. Nediriguje ich, tak ako nediriguje biológa mikroskop, ktorým skúma mikroorganizmy. Mikroskop i rozum sú len nástroje. Rozum poskytne len informáciu a pudy sa podľa toho zariaďia. Ak pud družnosti potlačí pud sexuality alebo agresivity, lebo informácia ho najviac zaktivizuje, tak jednotlivci i spoločnosť majú z toho výhodu a hovorí sa o „rozumnom správaní“, jedinec sa správa „ako človek“ a nie „ako zvieratá“. Kolkokrát však „nezmôže nič ani rozum“, pud agresivity alebo iný momentálne nevhodný pud zvíťazí a takýto človek sa správa „ako zvieratá“, nemravne!

Ak sa teda človek správa raz „ako zvieratá“, druhý raz „ako človek“, správa sa tak vždy na základe svojich protikladných pudov, sklonov, záujmov, a nie na základe rozumu. Rozum človeka nevedie a nevychováva. Vychováva ho spoločnosť, jej požiadavky na uplatňovanie sa jedných a potláčanie druhých pudov, pričom kritériom je tu prospešnosť, dobro spoločnosti, skupiny, triedy a pod., hľadané, pravda, pomocou rozumu. Rozumné správanie je v tomto prípade prospešné správanie a požiadavka rozumného správania je etická.

Pritom obsah rozumnosti, t. j. dobra, prospešnosti je pohyblivý a často protikladný. Raz môže byť pre určitú spoločnosť dobrom mier, raz vojna, raz pravda, druhý raz lož. Človekom hýbu oba póly protikladu a oba sa občas dostávajú k slovu. A to, čo mu momentálne vyhovuje, nazýva svojím dobrom. Kto robí to, čo je zlé, t. j. zlé pre neho? Nikto. A kto hovorí lož, t. j. lož pre neho? Nikto. To, čo robím a hovorím, je vždy dobro a pravda.

Už aj týmto sa rieši celkom prirodzene otázka: Hoci rozum len informuje, slúži pudom a celému iracionálnu, nezosľachťuje tým predsa len samy tieto pudy, aspoň oné negatívne, a nerobí tým človeka lepším? Myslíme, že nie.

Na ľudskom dobre sa rovnako zúčastňujú pozitívne i negatívne pudy, takže rozum by musel zošlachťovať obe zložky. Okrem toho samy pozitívne sa zracajú v negatívne a negatívne v pozitívne, takže by bolo veľmi ťažko zistiť, čo a kedy zošlachťovať. Toto delenie nemá teda z objektívneho hľadiska nijaký význam. Podľa nášho názoru rozum nič nezochťuje, ani nič nezbarbarštuje, ale len umožňuje uplatňovať sa v stále väčšej miere oboj zložkám pudovej základne, a to tým, že vývojom vedy a techniky zväčšuje ľudskú moc nad poznávanou skutočnosťou. A táto moc znamená byť mocnejší v dobrom i zlom. Preto, ak sa človek na jednej strane v dejinách humanizuje, na druhej sa aj barbarizuje; pomocou rozumu, no nie jeho zásluhou. Civilizovaný človek už nepečie a neje svojich porazených nepriateľov, nezabíja otrokov, nehádza choré novorodiatka do priepasti, ba už dnes si robí problémy z toho, čo bude jesť ľudstvo na preľudnenej zemeguli v budúcnosti, no zato vo vojne si to všetko dokonale „nahradí“, posielala milióny ľudí do plynových komôr, používa ich ako pokusné zvieratá pre vedecké účely a správa sa tak beštiálne, že snaha pochopiť tieto anomálie vedie k porovnávaní človeka so zvieratom a k vzniku novej vedy: teórie správania.

Dochádzame k dôležitému záveru. Keďže rozum človekom nehýbe, ale sám je len hýbaný, je tiež mimo dobra a zla. Tvorí síce pojmy dobra a zla, a uvažuje o etických problémoch, ale nehodnotí nič ako dobré a zlé. Lebo povedať, že niečo je dobré alebo zlé, znamená hodnotiť, čiže znamená mať city a vôľu, čo všetko nemôžeme pripísať rozumu. Rozum nemá morálku. Slúži rovnako pozitívnym i negatívnym tendenciám v človeku a v ich vleku mu môže priniesť spásu i záhubu. Potrebuje len rozkaz, aby sa dal do pohybu tým alebo oným smerom. Potom pracuje, vyrieši problém, ako v danej historickej situácii najlepšie vie, a o ďalšie sa nestará.

Osvietenci sa teda mýlili, keď tvrdili, že príčinou ľudského zla je rozum, lepšie povedané nerozum, hlúposť, nevedomosť a že keby ľudia boli múdri, boli by aj dobrí. Rozum je tu nevinný. Ani ten najziarivejší rozum, božská vševedúcnosť neurobí človeka dobrým. Nebol azda biblický boh aj božsky zlý, nepomohlo vzdelanie často k väčšej beštiallite? Rozum a dobro nie sú priamo úmerné veličiny, vzdelanie nemusí robiť človeka lepším.

Takto je teda rozum hýbaný aj v dejinách poznávania, vedy, ktoré sú zároveň jeho vývinom. Rozum sa v dejinách vyvíja, zdokonaľuje, čím umožňuje plnšiu realizáciu zložiek iracionálnej základne. Tento vývin je prísne zákonitý a dialektický. Vôľa — ako možno sumárne nazývať naše iracionálne pohnútky — zameria rozum určitým smerom. Rozum spozná nejaký dôležitý vzťah, ktorého sa chápe tá alebo oná zložka vôle a núti človeka k jeho využitiu, lebo len tak sa v danej situácii táto zložka uspokojí. Nechopiť sa ho znamenalo by nedôjsť tušeného alebo zreteľne videného uspokojenia, a to uspokojenia na vyššej úrovni, ktoré ponúka nový poznatok, čiže ani nedôjsť pokoja. Tento pokoj sa musí dosiahnuť, a preto človek realizuje to, čo črtá rozum. Naopak, praktická nespokojnosť núti niekedy rozum rozmýšľať a jeho riešenia sa hneď realizujú. Ak sa ukážu nevyhovujúcimi, hľadajú sa ďalšie a ďalšie, až kým sa nenájde

to pravé, kým hľadajúci nenájde svoj pokoj; aspoň načas. Rozum pritom spoznáva nové a nové oblasti skutočnosti a rozširuje svoje poznatky do šírky i hĺbky. Staré pravdy zvracia v nových situáciách v omyly, koriguje ich, a tak sa zdokonaľuje — zdanlivo sám, hnaný akoby vlastnou dialektikou, imanentnou zákonitosťou, v skutočnosti pohýňaný zvonku, skrytým iracionálnom.

Vôľa sa teda uspokojuje vždy inak, podľa vývinového stupňa poznania. Rozum, ktorým hýbe, ju vyvádza zo starej rovnováhy a pomáha jej nájsť novú. Ak mi včera stačil ako dopravný prostriedok bicykel, dnes potrebujem auto a zajtra lietadlo. Vedieť o možnostiach konštrukcie auta a zostať pri bicykli, znamená vystavovať sa nepríjemnému nátlaku vôle (prostredníctvom rozumu), ktorá žiada ukojenie na vyššej úrovni, t. j. väčšie pohodlie, väčšiu rýchlosť atď. Vôľa hýbe rozumom, a on je jej nepokojom, zlým svedomím, i príslubom do budúcnosti. Rozum ju „núti“ odhalovaním stále nových horizontov ukázať sa na vyššej úrovni, a tým zase zdokonaľovať jeho samého. Dialekticky sa navzájom podmieňujú, hoci spiritus movens je tu vôľa.

Rozum teda nehýbe človekom a dejinami a racionalisti ho neprávom urobili dokonca podstatou sveta. Potom by už bolo oveľa adekvátnejšie tvrdiť so Schopenhauerom, že touto podstatou je slepá a nikdy neukojená vôľa. Ale aj to je antropomorfizácia objektu, nie menšia než oná racionalistická.

Teraz si všimneme zblízka dvojsečnosť rozumu, službu vedy a techniky dobru i zlu v dejinách.

Je známe, že azda každý objav a vynález, ktorý človeku slúži, môže mu i škodiť, podľa toho, ako sa využije. Nožom možno krájať chlieb, ale aj zabíjať, pušný prach trhá skaly, ale aj ľudí. Pravda, ten, čo nožom krája chlieb a zabíja, koná len v záujme svojho dobra, no ak momentálne koná bez súhlasu spoločnosti, egoisticky, koná na jej škodu. Ale aj odhliadnuc od toho, fakt, že nôž možno použiť aj na zničenie života, svedčí o dvojsečnosti tejto zbrane, tak ako aj rozumu, ktorý pomohol ho vynájsť. Teda „každá palica má dva konce“. Veda a technika sa však obracajú proti životu aj nevedome. Tak automobilizmus spohodlnil život človeku, ale nehovoriac o tom, že vo vojne znásobuje údernú silu agresivity, aj v mieri podkopáva ľudskú vitalitu: človek má nedostatok pohybu, ovzdušie otravujú plynové výpary, dopravné nehody si vyžadujú veľa obetí, vzrastajúca premávka v mestách nebezpečne zvyšuje hluk, komplikuje život atď. Dlho trvalo, kým sa ukázal rub tohto obrovského civilizačného pokroku. A koľko iných takýchto pokrokov sa obracia proti životu tým, že ho odmocňuje?! A o koľkých to vôbec nevieme, lebo ich zlo sme si ešte neuvedomili a možno, že si ani nikdy neuvedomíme?!

Sú azda dvojsečné aj vynálezy, ktoré slúžia vyslovene ničeniu a ktoré sú zamerané jednoznačne proti životu, aspoň nepriateľovmu? Máme na mysli vojenskú techniku, ktorá sa tiež vyvíja, zdokonaľuje. Od šípov a oštepov prešlo sa cez palcáty husitov a kanóny Napoleónových vojsk k plynom, bakteriologickým, neurologickým a nukleárnym zbraniam. Niekdajšie vojny sú vzhľadom na ničivosť oproti dnešným chlapčenským hrami, lebo dnes môžeme za niekoľko hodín premeniť zemeguľu na dymiaci cintorín celého ľudstva a všetkého živého.

Sú teda aj tieto vynálezy dvojsečné? Myslíme, že sú. Ak sa uvedený prvý druh vynálezov pôvodne vytvoril pre spohodlenie života a len dodatočne sa obrátil vedome či nevedome proti nemu, tento druh sa síce vytvoril na zničenie života, no len nepriateľovho a na záchranu či už útočníkovho, alebo brániaceho sa. Teda prinášajú aj dobro, a to celkom vedome, a možno, že aj nevedome, tak ako prinášajú prvé spomenuté vynálezy nevedome zlo. Ba často prinášajú najväčšie dobro, lebo zachraňujú život (pri obrannej vojne). Koľko zla, toľko dobra! Prírodzene, prinášajú dobro len niekomu; lebo dobro a zlo sú vždy len niekoho, nie sú anonymné.

Slovom, ako sme už povedali, to, čo človek koná, robí vždy pre svoje dobro, a to také, aké si ho v daných podmienkach predstavuje. Rozum slúži tomuto dobru. Keďže však moje dobro je často zlom druhého, slúži rozum aj zlu. Niekedy však slúži aj môjmu zlu, a to vtedy, keď nepredvídam následky svojho činu, čiže keď mi momentálne, alebo vedome prináša dobro, no v budúcnosti, alebo nevedome, mi prináša zlo. To, čo je dnes dobré, zvráti sa zajtra v zlo. Spomeňme si len na mnohé ľudové i odborné lieky minulosti, ktoré sa neskôr, pokrokom vedy ukázali ako škodlivé. Tak je to aj v iných oblastiach. Keď si človek uvedomuje, že mu vec môže priniesť aj zlo, ktoré nemôže kontrolovať, nepoužíva ju. Dobré to vidieť najmä vo vojenstve, pri niektorých zbraniach, účinky ktorých sa môžu obrátiť aj proti tomu, kto ich použije. Tak je to dnes s plynmi, s bakteriologickými a nukleárnymi zbraňami. Nemôžu priniesť používateľovi dobro, a preto ani nepriateľovi zlo.

Feuerbach odhalil, že tajomstvom človekovho boha je sám človek, že boh je vo fantázii stelesnený ľudský ideál, že je tým, čím človek nie je, ale chcel by byť, a budúcemu ľudstvu prikázal: Snažte sa pomocou vedy a techniky, prípadne aj sociálnych reforiem, tento ideál dosiahnuť, odstráňte nebeského boha tým, že urobíte bohom samého človeka, t. j. urobte ho všemohúcim, vševedúcim, všadeprítomným, absolútne dobrým, spravodlivým atď. Ľudstvo sa ozaj oddávna snaží dosiahnuť tento ideál, a to pomocou vedy a techniky. Preniká do morských hĺbín, do vesmíru, do atómu, rozhlasom a televíziou sleduje vzdialené deje, zdokonaľuje spoločenský život atď., slovom stáva sa všadeprítomným, vševidiacim, všepočujúcim, vševedúcim, všemohúcim atď.

Pravda, poloosvietenec a antidialektik Feuerbach na niečo zabudol: že totiž dobro nie je oddeliteľné od zla a že vlastnosti, ktoré sú božsky dokonalé a môžu priniesť absolútne dobro, môžu spôsobiť aj absolútne zlo. Nie je azda vševedúcnosť aj vedením o tom, ako niekoho úplne, spoľahlivo a „na úrovni“ prenasledovať, mučiť, zabiť atď.? Nie je všemohúcnosť schopnosť premeniť toto vedenie v čin? Feuerbachov príkaz realizácie boha v človeku by priniesol úžitok len vtedy, keby človek bol od prírody dobrý, t. j. dobrý v starom, metafyzickom zmysle, v ktorom je dobro oddelené od zla, ako boh od satana, a podľa ktorého sa toto zlo nakoniec eliminuje a zničí, a zvíťazí len dobro. To je však teologická ilúzia, ktorej podľahol aj Feuerbach. Dobro, či už „na začiatku“, alebo „na konci“ nie je oddeliteľné od zla, čo dokazuje aj fakt, že božsky dobrý, dokonalý biblický Hospodin, bol aj božsky zlý. Satan nebol fakticky mimo neho, ale bol

v ňom samom, a preto robil aj veci, popri ktorých ľudské zlo bledlo ako nevinné. Nevyhladil azda potopou temer celé ľudstvo, nezničil sírou a ohňom Sodomu a Gomoru, nestíhal egyptskými ranami nepriateľov svojho vyvoleného národa, neutopil vojsko tohto nepriateľa v mori atď.? Mohol to vtedy dokázať nejaký človek? Nie, len boh, v ktorom je absolútne dobro spojené s absolútnym zlom.

Kvôli dôslednosti musíme ešte dodať, že boh robil toto zlo tiež v záujme dobra, t. j. dobra svojho vyvoleného národa. Aj on chcel len dobro! Dobro jedného však prinieslo zlo druhému; a nakoniec aj tomu prvému. Keby Hospodin nebol býval straníkom Židov proti Egyptanom a nebol ich vyviedol z Egypta (prostredníctvom Mojžišovým), neboli by sa nakoniec dostali do babylonského zajatia a do diaspory, ktorá mala pre nich také tragické následky.

Feuerbachov ideál nie je pre nás príliš povzbudivý, lebo starozákonný Hospodin bol nielen obrazom človeka, svojho tvorca, ale aj predobrazom budúceho človeka, vyspelého vedecky a technicky. Napriek tomu však človek sa ťahá celými dejinami za ideálom vševedúcnosti a všemohúcnosti a teda, ak chceme, božskosti. Pritom mu nejde o zlo, ale len o dobro. Zlo sa už prihlási samo, ako nevyhnutný sprievodca tohto dobra. A čím väčšie bude dobro, tým väčšie bude aj zlo. Vývin je pokrokom k stále väčšiemu dobru, ktoré je však schopné priniesť alebo zvrátiť sa v rovnako úmerné zlo. Autonehoda je zvyčajne horšia ako pád z bicykla, železničné nešťastie býva omnoho horšie ako auto-nehoda, a objav baktérií je síce veľkým požehnaním v mieri, ale môže priniesť hrozné nešťastie vo vojne.

Takto sa človek blíži dvomi cestami k „ideálu dobra“, lepšie povedané jednou cestou, ktorá má však líce aj rub. Myslíme, že celkový pomer oboch týchto pólov protikladu sa nemení, najmä že nepribúda dobra a neubúda zla, ako tvrdí teologický a teologizujúci historický optimizmus. Lebo ľahko by sa dalo argumentovať aj v prospech pesimizmu. Veď ak sme starého Hospodina azda ešte v ničom dobrom nedostihli, v zlom sme ho už aj predstihli. Hirošima a Nagasaki sa vyrovnajú jeho Sodome a Gomore. Ale od Hirošimy uplynulo štvrt storočia a dnes možno pohodlným stlačením gombíka vyhubiť za chvíľu život na celej zemeguli. Chudák Hospodin potreboval, aby lialo na ľudstvo štyridsať dní a nocí, kým ho vyhladil. To že je nejaká technika? Aj pokiaľ ide o oné egyptské rany, možno dnes zoslať na nepriateľa čosi iné ako žaby, hmyz a podobné nepríjemnosti; napríklad baktérie. Podľa Taylora — ktorého citujeme ďalej — vyskúšali Američania niektoré bakteriologické zbrane vo Vietname. Nuž, aj ideál božského sa počas histórie mení. Avšak, opakujeme, v dobrom sa človek ešte nevyrovná ani starozákonnému Hospodinovi. Kde je ten gombík, stlačením ktorého začne padať ľuďom na hlavu blahodarná manna? Hladujúci si ešte počkajú!

Pesimisti by teda mohli v protiklade k optimistom tvrdiť, že v zlom sa vyvíjame rýchlejšie ako v dobrom a že svet speje k absolútnemu zlu. Spomeňme si na výstižnú a známu Engelsovu poznámku, že jedna vojna posúva vývin vedy viac ako desať univerzít v mieri. Nenasvedčovala by aj ona tomu? Myslíme však, že pesimizmus nemá pravdu, lebo je jednostranný. Dobro a zlo sú

vyvážené, keďže obe sú len dve stránky tej istej veci. Vojna síce urýchljuje vývoj vedy a techniky, no ak útočník chce ňou zničiť život nepriateľa, napadnutý si ho ňou chce zachrániť a zapája vedy a techniku do týchto služieb. Pravda, obe stránky pritom ničia; ale aj budujú. Množstvo objavov a vynálezov, vytvorených pre vojnu, slúži aj v mieri a spohodľuje život. To mal na mysli Engels onou poznámkou, ktorá nechcela obraňovať ani pesimizmus, ani vojnu. Nechceme to ani my.

Sám ideál dokonalosti sa teda zdokonaľuje. Čo bolo včera dokonalosťou a uspokojovalo ma, dnes je už nedokonalosťou. Už mám nový ideál, realizácia ktorého ma láka, prebúdzajú môj večný nepokoj a núti ma dosiahnuť pokoj; načas a za cenu namáhavého kroku dopredu. A tak už dnes vidíme, čo sa stáva cieľom vývoja vedy v jej rôznych oblastiach pre najbližšie desaťročia. Práve sa nám dostáva do rúk kniha G. R. Taylora, *Biologická časovaná bomba*. Jej titul chce povedať, že biologické objavy zakrátko a tak rýchlo prevrátia (prípadne rozvrátia) svet, ako výbuch bomby; v dobrom i zlom. To, o čom tu autor — zdá sa, že seriózne — hovorí, napadlo doteraz iba najsmelším fantastom. Uvádza len heslovite: Klonovanie, čiže vegetatívne rozmnožovanie ľudí: z embrya sa vyberie niekoľko buniek a vypestuje sa z nich ľubovoľné množstvo ľudí s mnohými rovnakými vlastnosťami. Umelá inseminácia (už sa uskutočňuje), inovulácia, fertilizácia a vývin embrya mimo materinského tela. Možnosť voľby pohlavia dieťaťa. Transplantácia rôznych orgánov (vrátane zmeny pohlavia) s konečným cieľom „úplnej rekonštrukcie ľudského tela“. Napoly umelý človek: Implantácia až päťdesiat percent umelých orgánov. Kyborg (kybernetický organizmus), t. j. stroj, ktorý v konečnej vývinovej fáze „urobí čokoľvek, čo si človek praje, a len čo si na to pomyslí, bez akejkoľvek intervencie ľudských svalov“⁷. Ustavičné predlžovanie mladistvého veku. Parabióza dvoch alebo viacerých chorých ľudí, t. j. ich vzájomné liečenie sa prostredníctvom spojeného krvného obehu; bude (a je už) možná parabióza chorého a zdravého. Živý ľudský mozog v sklenej nádobe, získaný buď vyoperovaním z človeka, buď vypestovaním z nervového tkaniva. Zásahy do ľudského mozgu kvôli zlepšeniu pamäti (prípadne jej zničeniu) a zmeny nálady. Oplyvňovanie inteligentného kvocientu v detskom veku alebo v prednatálnom štádiu. Kontrola bolesti chemickým alebo elektrickým spôsobom. Mentálna kontrola ľudí pomocou psychofarmák. Genetické inžinierstvo, t. j. vyvolávanie rozmanitých zmien v genetickej štruktúre človeka, v dôsledku ktorých bude možné vypestovať nové odrody človeka, zbavené rôznych nedostatkov. Vytváranie hybridov kombináciami človeka so zvieratami. Nakoniec syntéza živej hmoty.

Taký je program biológie do blízkej budúcnosti. Nie menej fascinujúci je program iných vied. Cítíme, že zakrátko budú naše lietadlá, tranzistory, elektronické počítače, penicilíny atď. muzeálnymi relikviami. Pravda, tým vôbec nie je povedané, že tento pokrok bude pre ľudstvo len blahodarný. Zákon využitia i zneužitia každého objavu i vynálezu bude platiť aj preň a úmerne k tomu, ako bude jeden objav blahodarný, bude aj skazonosný; nevedome i ve-

⁷ G. R. Taylor, *Biologická časovaná bomba*, Praha 1970, 122.

dome. Nevieme, ako bude ďalší civilizačný pokrok škodiť životu a prinášať zlo proti vôli budúceho ľudstva, tak ako sa dlho nevedelo, aké zlo prinesie spomínaný automobilizmus. Dá sa však predpokladať, že to bude tak v budúcnosti. Vieme však už dnes, aké zlo môžu vedome priniesť budúce objavy. Ak genetické inžinierstvo vypestuje človeka, zbaveného mnohých dnešných nedostatkov, ak vypestuje zvláštne druhy ľudí, so zvlášť zdokonalenými určitými vlastnosťami, schopnými osožiť spoločnosti, bude môcť rovnako vypestovať aj ľudí s mimoriadnymi negatívnymi vlastnosťami, čo budú zvlášť agresívni, neobojácni, ničiví a pod. Ak bude možné pomocou psychofarmák ovládať ľudskú mentalitu v dobrom, napríklad zmeniť zlú náladu v dobrú, otupiť duševnú bolesť atď., bude ju možné ovládať aj v zlom. Nieкто bude takto môcť nebadane ovládať jednotlivcov i skupiny vo svoj prospech tým, že zlomí ich vôľu k odporu, urobí ich povolnými, schopnými súhlasiť s jeho myšlienkami, bude ich môcť takto už vychovávať, vynútiť si z nich každé tajomstvo atď. O vojenskom využití týchto objavov rozmýšľa sa už aj dnes. Podľa Taylora „americkí generáli sa prihovárajú za použitie látok . . . , ktoré môžu podlomíť vôľu k odporu“⁸. Ďalšia možnosť podľa Taylora: V budúcnosti by nieкто mohol objaviť vírus, „ktorý robí človeka citlivým na určitú látku a potajomky by ho rozšíril po celom svete. Keby sa každý týmto vírusom nevedomky infikoval, agresor by ohlásil, čo sa stalo a pod hrozbou uvoľnenia kritickej látky, na ktorú sa stal medzitým citlivý každý človek okrem agresorových ľudí, vynucoval by si splnenie požiadaviek“⁹. Ako totiž hovorí Taylor, „podľa súčasných predstáv najlepším spôsobom vedenia vojny je viesť ju tak, aby si nepriateľ vôbec nebol vedomý toho, čo sa deje“¹⁰.

Už dnes teda vidíme, že budúci pokrok bude mať nielen svoje líce, ale aj rub. A jeden bude úmerný druhému. Preto dnešných vedcov ich úspechy neladia tak optimisticky ako ešte ich kolegov na začiatku tohto storočia a mnohí uvažujú o zastavení, ba zákaze určitých pokusov už v ich ranom štádiu. Veda dnes už menej sľubuje a viac varuje. Mikrofyzika varuje, biológia varuje, medicína varuje, ba aj psychológia varuje! Ktorá kľúčová veda ešte nevaruje? A to stále uvažujeme len o zneužití objavov a vynálezov, ktoré sa vytvoria pre mierové účely! Nemožno však pochybovať o tom, že sa bude zdokonaľovať aj vojnová veda a technika, či už za účelom útoku, alebo obrany, lebo aj v tejto oblasti sa dá ešte veľa naprávať a zdokonaľovať. Explozívna sila jednej desaťmegatonovej vodíkovej bomby sa vraj rovná sile všetkých výbušnín, ktoré boli doteraz vo vojnách použité. To je dozaista veľký pokrok. Ale ešte stále treba na zničenie nepriateľovho územia veľa vodíkových bômb a ideálne je zničiť ho jednou bombou. A ešte stále môže rádioaktívne žiarenie zničiť každého, nielen nepriateľa. Atď. No už dnes je možné jedným výbuchom rozmetať celú zemeguľu. Ako hovorí Osgood, podľa Kahna mohol byť tzv. „stroj na zničenie sveta (doomsday machine)“ „postavený približne v roku 1970 za čosi menej ako 100 miliárd dolárov. Pracoval by úplne automaticky, pretože by bol umiest-

⁸ Ten istý, 22.

⁹ Ten istý, 272.

¹⁰ Ten istý, 273.

nený hlboko pod povrchom zemským a bol by schopný doslova rozmetať našu planétu“¹¹. Starému Hospodinovi by sa zatajil dych, keby videl, ako si ľudia vzali k srdcu príkaz jeho syna: Buďte takí dokonalí, ako váš nebeský otec! Dokonalí? Oveľa dokonalejší. Na takéto niečo nemohol Hospodin ani pomyslieť.

Slovom, veda čaká v každej oblasti ešte veľa práce. Rozum sa ukláňa na obe strany a sľubuje: „Rád poslúžim, len rozkážte. Zvládnem, rozriešim všetko, pred ničím sa nezastavím.“ História nás učí, že tieto slová musíme brať vážne. Časom zdolal a zdolá rozum všetko, stáva sa ozaj vševéduším.

Záverom chceme poukázať ešte na jednu vlastnosť rozumu, súvisiacu s jeho služobníckym charakterom. Rozum je dirigovaný iracionálnom a slúži mu. Pravda, toto iracionálne sa málokedy uvedomuje. Človek obyčajne o činnosti svojho iracionálneho v poznávaní nevie, pretože ono pracuje ticho, z pozadia, ako pilot v lietadle, ktorého cestujúci nevidia. Zato však pracuje spoľahlivo, bez oddychu, lebo kde je poznávanie, tam je v činnosti iracionálne. Preto, ako hovorí výstižne marxizmus, hospodársko-triedny záujem, ktorý je hlavným hýbadielom ľudských dejín, prejavuje sa viac-menej sublimovanou formou aj v najodľahlejších formách ľudskej duchovnej činnosti, ako v náboženstve, v umení, vo vede, teda v celej duchovnej nadstavbe. Keďže je však skrytý, vzniká dojem, že tieto disciplíny sú úplne slobodné, t. j. nezávislé od tohto ani žiadneho iného záujmu, že rozum, pokiaľ má v niektorej z nich hlavné slovo, ako vo vede a filozofii, rozmýšľa úplne samostatne, hnaný len poznávacím záujmom, a preto, že jeho poznatky sú úplne objektívne, desubjektívované, adekvátne poznávanému predmetu.

Nie je to však tak. Veda, filozofia atď. sú stranícke, hovorí marxizmus, ba stranícke je myslenie, poznávanie vôbec. Je straníkom rôznych protikladných zložiek ľudského iracionálneho. To znamená, že je ním nielen hýbané, ale aj jeho výsledky, poznatky mu často musia vyhovovať, ukájať ho. Prírodzene, to ešte neznamená, že vždy poznáva svoj objektívny predmet skreslene, prípadne rovnako skreslene. Keď mi môj agresívny záujem káže zistiť pôsobenie určitého plynu na ľudský organizmus, nediktuje mi vopred výsledok, ale nechá ma „slobodne bádať“. Naopak, mám sa čo najviac odosobniť, desubjektívovať, aby výsledok bol čo najobjektívnejší. Taký je postup v prírodných, exaktných vedách, ktoré sa preto zdajú úplne nestranícke. Nie sú však také. Mýlia a vyvíjajú sa aj ony, a omyl je podmienený aj činnosťou iracionálneho v nich.

V spoločenských vedách, ktorých predmet už nie je vždy taký konkrétny ako v prírodných vedách, a preto nie sú ani také exaktné ako ony, je vplyv iracionálneho na poznávanie už lepšie badateľný. Platí to najmä o filozofii, prípadne o určitých druhoch filozofie pestujúcich napríklad špekulatívnu metafyziku, ktoré sú často triedne v úzkom i širokom zmysle. Ich predmet je totiž zväčša úplne abstraktný, ba fiktívny a rozum tu veľmi ľahko podlieha iracionálnemu, ktoré ho vedie tam, kam chce. Lebo iracionálne sa uplatňuje nepriamo úmerne k exaktnosti. Čím abstraktnejší predmet, čím menej faktov, čím viac

¹¹ Charles E. Osgood, *Wechselseitige Initiative*. Friedensforschung, Köln-Berlin 1968, 362.

medzier v základných poznatkoch, tým viac majú v poznávaní slovo sklony, záujmy, letora atď. a tlačia rozum tým alebo oným smerom. Vo fyzike alebo v matematike by pôsobili smiešne Fichteho a Feuerbachove slová, platné vo filozofii: Aký človek, taká filozofia. Každý filozof má svoju filozofiu, ale nemá každý fyzik svoju fyziku. Preto je filozofia do veľkej miery obrazom osobnosti autora, ktorý tu tvorí.

Jedna vec je tu však vždy dôležitá. Iracionálne sa ani v takejto filozofii otvorene neprejavuje a navonok vystupuje len poznávanie, najviac rozum. Budí zdanie, že je úplne slobodný, ničím nedirigovaný a že dôvody, ktoré uvádza pre to alebo ono tvrdenie, sú úplne vecné, objektívne. Preto aj diskusia s ním musí byť navonok vecná, vedecká, tvrdenia sa musia dokázať a kto to nevie, je dogmatikom, čo nemá svoje tvrdenia rozumovo podložené a nepatrí do vedy. Pritom hlavné slovo v poznávaní a argumentácii majú skryté záujmy, a rozum, ktorý sa vždy hrá na pána, je tu len sluhom. Lebo záujmy mu hovoria, čo a ako má poznávať, ako má argumentovať, aby boli uspokojené. A sila, chytráckosť rozumu je potom v tom, že to ozaj dokáže. Je obdivuhodné, ako sa vie rozum v poznávaní a diskusii obracať, ako vie dokazovať a vyvracať, urobiť z bieleho čierne a z čierneho biele, rozvrátiť to najpevnejšie, hlinené nohy premeniť na železné, z argumentácie „na piesku“ urobiť žulové argumenty; a to všetko „prísne vedecky“, „neosobne“, „na základe faktov a dôvodov“, „nevyhnutne“. V tom spočíva veľkosť a virtuozita rozumu, že si občas vie pohrávať so skutočnosťou ako mačka s myšou, že mu je takrečeno žuvacou gumou, ktorú si formuje podľa svojho. Keď sa človek nad touto virtuozitou a žonglérstvom rozumu zamyslí, je náchylný veriť, že rozum je ozaj demiurgom skutočnosti, ako tvrdili niektorí racionalisti, prípadne, že skutočnosť je akási amorfná vec osebe, ktorú rozum hnieť podľa potrieb pudov a záujmov do nekonečne rozmanitých foriem.

Treba konštatovať, že naše iracionálne sa môže navonok uplatňovať celkom racionálne práve len na základe tejto schopnosti rozumu. Bez nej by muselo mlčať. Je otázka, či ju nezrodilo práve ono, jeho rôznorodosť a protikladnosť. Ak áno, bolo by to ďalšie potvrdenie nielen závislosti rozumu od iracionálna, ale jeho organickej spätosti s ním.

Nakoniec sa dostávame ku krajným prípadom, kde je rozum celkom úmyselne a vedome v službách záujmov, ktorým musí vyhovieť. Chcem napríklad urobiť čin, ktorý sa nezhoduje s verejnou morálkou a bol by som zaň odsúdený. Ináč povedané, moje osobné dobro, ktoré hľadám, nezhoduje sa s kolektívnym dobrom. No ja som presvedčený, že konám správne a že mám pravdu; ako vždy. Úlohou môjho rozumu je tento čin ospravedlniť, dokázať jeho oprávnenosť a nevyhnutnosť. A rozum zvládne hravo aj túto úlohu. Nájde preň dobré dôvody, lebo, ako hovorí Hegel, dobré dôvody sa nájdu pre všetko, všetko sa dá zdôvodniť, ospravedlniť.

Nechcem vrátiť kolegovi knihu, čo som si od neho požičal? Mám na to veľmi dobré dôvody. Požičal mi ju veľmi dávno a iste už na to aj zabudol. Okrem toho je otázka, či ju sám kúpil. Možno, že si ju tiež len vypožičal, ba,

nebodaj, ukradol; a prečo by som mu ja vracal to, čo nie je jeho? A ak si ju aj kúpil! Ležala mu v knižnici nevyužitá, nečítal ju a musel som ju najprv rozrezať, aby som ju mohol prečítať. Ja som ju využil a nech je toho, u koho splnila svoje poslanie! Knihy sú na čítanie a nie na parádu. Len snobi hromadia knihy, ktoré nečítajú, aby ukázali druhým, akí sú kultúrni! Aj tak má peňazí ako pliev, nech si kúpi druhú. A nenechal si minule „omylom“ moje večné pero, keď sa podpisoval na prezenčnú listinu? To malo väčšiu cenu ako táto kniha. A neponúkam ho občas jablkami, nezjedol mi raz celú desiatu? Keby sme to všetko spočítali, bolo by toho v rubrike „má dať“ oveľa viac, ako v „dal“. Nech je teda rád, že zostalo len pri tej jednej knihe. Ostatok mu odpustím, nie som malicherný. V živote sa nemožno vždy riadiť zásadou: Oko za oko, zub za zub, ale aj druhou, humánnejšou: Kto do teba kameňom, ty do neho chlebom.

Tak! Mám všetky dôvody na to, aby som si nechal tú knihu. Musím si ju nechať, prikazuje mi to rozum, lebo na svete musí byť nejaká spravodlivosť. A čo zmôžem proti rozumu? To je to najvyššie, čo je vo mne. Neriadiť sa rozumom znamená nebyť človekom.

Beda však tomu, čo si chce prisvojiť knihu, ktorú som mu ja požičal! Azda tu nemusím znášať všetky dobré dôvody, ktoré mám pre vymáhanie toho, čo je moje.

A tak to ide ďalej. V mene pravdy, dobra a krásy, v mene čohokoľvek, len prikážte, rozum zdôvodní, vysvetlí, objasní, odhalí, doloží, podloží, zloží, priloží a naloží, predvedie také ukážky svojho žonglérskeho umenia, že sa vám zatají dych. Lebo rozum je ozaj všemohúci; v dobrom i zlom.

РАССУЖДЕНИЕ О ЧЕЛОВЕЧЕСКОМ РАЗУМЕ

Теодор М ю н ц

V svojej статье автор отрицает способность разума направлять человеческое поведение. По его мнению, человеком движет лишь иррациональное, прежде всего инстинкты, а разум состоит у него на службе. Поскольку же человеческие инстинкты являются диалектически противоположными, разум служит добру и злу, а именно в зависимости от того, какой интерес приказывает ему познавать. У него самого нет морали, он не знает, что такое добро и зло, он не оценивает, но лишь познает.

Из того, что разум служит, вытекает и следующий факт, что он не познает объективно, беспристрастно, но является сторонником человеческих интересов. Это значит, что он познает более или менее так, чтобы это отвечало интересам, которые им движут. Мера его пристрастности зависит от меры точности познания. В точных естественных науках разум пристрастен намного меньше, чем в неточной, абстрактной, спекулятивной философии, в которой иррациональное философа в большей мере может находить себе применение. Наиболее пристрастен разум в донаучном познании практической жизни, где им иногда совершенно открыто управляет эгоизм человека.

Teodor Münz

The author in his paper denies the capability of reason to regulate human activity. According to him man is moved only by the irrational, first of all by instincts, and reason is at his employ. And as human instincts are dialectically contradictory, reason serves good and evil, depending on what interest orders it to recognize. Reason itself has no morale, it does not evaluate, it only recognizes.

The fact that reason serves implies another fact that it does not recognize objectively, impartially, but that it is a partisan of human interests, that is to say it recognizes more or less in order to match the interests that direct it. The extent of its partiality depends on the measure of exactness of knowledge. In the exact natural sciences reason is much less partial than in the non-exact, abstract, speculative philosophy where the irrationalness of a philosopher can be applied to a great extent. Reason is most partial in the pre-scientific recognition of practical life, where it is sometimes openly directed by man's egoism.